

Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi Kaynaklarına Göre Rus Yönetiminin Uyguladığı Politika Sonucu Gürcü Muhacirlikleri (19- 20.Yüzyıllar Arasında)

Georgian Immigrations As a Result of the Policies Applied by the Russian Regime According to the Turkish and Georgian History Resources (Between 19-20 Centuries)

Malkhaz Chokharadze

Mehmet Ali Keskin

Öz

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun idaresindeki vilayetlerde oluşturulan yönetim birimlerinin yerel halk üzerindeki etkileri muhacirlik olgusunu başlatmış ve Rus yönetiminin uyguladığı politika yerel halkın yaşadığı trajedilerin kaynağı olmuştur. Rus baskısından ve zulmünden kaçan halk; köylerini ve evlerini geride bırakarak göç etmiştir. Osmanlı Devleti muhacir halkı kabul etmiş ve onlara iskân yerleri sağlamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ve sonrasında Kafkasya'dan çoğunluğu Gürcüler olmak üzere Osmanlı Devleti'ne Müslüman göçleri ve yaşanan zorluklar Türk tarihçiler ve Gürcü tarihçiler tarafından araştırmalara konu edilmiştir. Bu makalede Artvin ili ile Gürcü Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'na göçü, Rus İmparatorluğu'nun muhacirlik üzerindeki etkileri, halkın yaşadığı sıkıntılar, halkın Ruslar ve muhacirlik hakkındaki görüşleri Türk Tarihi ve Gürcü Tarihi kaynaklarına göre ele alınmıştır. Bu makale o döneme ilişkin yaşananlar açısından bilgi verir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Gürcü Muhacirleri, Osmanlı-Rus Savaşı, Göçler, 93 Harbi, Gürcü Müslümanlar

---

Prof. Dr., Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Gürcü Dili Bölümü, malkhaz-ch@mail.ru

Dr., Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Filoloji Bölümü, m_alikeskin@hotmail.com

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale gönderim tarihi: 25.04.2015

DOI: 10.17550/aid.46261

Abstract

The effect of the administration units imposed in the province of Russian Empire at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century has started the immigration phenomenon and the policies of the Russian administration become the source of tragedies of the local people. The people who fled the Russian pressure and oppression; had immigrated by leaving their villages and homes behind. Ottoman Empire had accepted the immigrants and provided them with habitation. Muslim immigration to the Ottoman Empire during the Russo-Turkish Wars in 1877-1878 and afterwards from the Caucasus in particular to Georgians and the problems that had experienced have been researched by the Turkish and Georgian historians. This article addresses to the city of Artvin and Georgian Muslims immigration to Ottoman Empire, the effects of Russian Empire on the immigration, the problems experienced by the people, the opinions of the people on the Russians and immigration and information obtained from the Turkish History and Georgian History.

Keywords: *Georgian Immigrant, Russo-Turkish War, Migrations, The '93 War, Georgian Muslims.*

Giriş

1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Kars ve Batum Rus İmparatorluğu'na verildi. Rus İmparatorluğu kendisi için özel askeri- stratejik bir önem taşıyan bu bölgeleri devlet yönetimi içine almak için çalışmalar başlattı. Nitekim kısa süre sonra 20 Eylül 1878 tarihinde Rusya'nın Kafkas Cephesi komutanı Mihail Nikolayeviç Romanov, Batum Vilayeti'nin geçici idari yönetmeliğini imzalamıştır. 14 maddeden oluşan bu yönetmeliğe göre Batum Vilayeti 3 Sancak (Okrug) ve 9 Polis nahiyesi olarak taksim edilmiştir:

- a) Batum Sancağı (Okrug) –Batum, Kintriş ve Gonyo Kazaları (Uşastok).
- b) Artvin Sancağı (Okrug) – Ardanuç, Artvin ve Şavşat Kazaları(Uşastok).
- c) Acara Sancağı (Okrug) – Yukarı Acara (Acara-i Ulya), Aşağı Acara (Acara-i Süfla), Macahel Kazaları (Uşastok) (Frenkel, 1879:122).

Yönetmeliğe göre ayrıca Batum önemli bir liman merkezi olarak kabul edilmiş ve idari bir birim olarak ayrılarak doğrudan Gubernatör'e (Valiliğe) bağlanmıştır.

Batum Vilayeti'nde oluşturulan Oblast Yönetim Birimi içerisindeki görevlere Vilayet Gubernatörü, sadece askeri rütbelere sahip olan kişileri tayin edebiliyordu. Bölgede Rus yönetimin güçlendirilmesi ve tamamlanması için 5 Şubat 1879 yılında yeni bir yönetmeliğe imza atıldı. Bu yönetmeliğe göre vilayetin valilerinin askeri hakları arttırılmış; aynı zamanda askeri-polis yönetim birimleri ve daireleri güçlendirilmiştir. Rus İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilen bu işlemlerin amacı; yeni himaye altına alınan bölgelerde yerleşim yerleri oluşturulmasına olanak sağlanması idi. Batum ve Kars bölgeleri büyük askeri-stratejik önem taşıdığı için yönetimi doğrudan Kafkas Cephesi komutanına bağlandı. Vilayetlerin askeri Gubernatörlerinin başlıca görevleri, hükümete karşı yapılan ayaklanmalar için önlemlerin alınması ve sömürge rejiminin güçlendirilmesi olmuştur. Bu amaçla Gubernatörlere askeri-polis bölükleri oluşturma hakkı da verilmişti (Karalidze, 2011: 75).

Çoruh havzasında yaşayanlar tarafından Rus yönetiminin hem idari hem de dini hususlarda kabul görmezliğinin açık bir kanıtı; bölgede gerçekleşen muhacirlik hareketleridir. Bölgede yaşayanların büyük bir kısmı Türkiye'nin değişik şehirlerine göç etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra 27 Ocak 1879 İstanbul'da imzalanan anlaşma gereğince göç etmek isteyenlere resmi bir süre tanınmıştı. 3 Şubat 1879 - 3 Şubat 1882 arasını kapsayan süre daha sonra 1884 yılına kadar uzatıldı (Vardmanidze, 2012:117).

Gürcü Tarihçilerin Muhacirlik Konusu ile İlgili Çalışmaları

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında oluşan muhacirlik konusu birçok Gürcü tarihçi ve yazar tarafından ele alınmıştır. Özellikle İlia Chavchavadze, Akaki Tsereteli, Giorgi Tsereteli, İakob Gogebashvili, Yona Meunargia, Sergeyi Meskhi konudan bahseden ilk yazarlar olarak kabul edilmektedir. İ.Cavcavadze, G.Orbelialni, S.Meshi, N. Nikoladze ve G.Tsereteli muhacirliğin başlıca nedeni olarak, yönetim çevrelerinin yerel halka karşı takındığı barbarca tutum ve ağır yaşam koşullarını kabul ederler (Putkaradze, 2003:10-79)

Konu ile ilgili önemli eserlerden biri Zakaria Chichinadze'nin "1Muhacir Göçü ve Gürcü Müslümanların Osmanlı Topraklarına Yerleşmesi" (1912) adlı kitabıdır. Kitapta o yıllardaki Muhacirler ve Gürcü Müslümanların düşünceleri ve yaşadıkları olaylar hakkında değerli bilgiler mevcuttur.

Batum Vilayeti'nin o günkü durumuyla ilgili olarak Rus tarihçiler ve yazarlar da eserlerinde yerel halk ve göç hakkında bilgilere yer vermişlerdir. Bu eserlerden biri de *Aleksandre Prenkel*'in muhabir yazılarıdır. Bu çalışma küçük bir kitap halinde 1879 yılında yayınlanmıştır ve içinde çok önemli istatistikî veriler de yer almıştır.

1870 ve 1880'li yıllarda Gürcü basını özellikle; İveria ve *Droeba* Gazeteleri muhacirler hakkındaki yazılarına önemle yer vermektedir. Bu kaynakların birçoğu incelenmiş ve konu ile ilgili çok önemli bilgilere yer verildiği; verilen bilgilerin gerçekten değerli olduğu anlaşılmıştır.

1 ზაკარია ჩიჩინაძის წიგნი (Zakaria Çiçinadze'nin kitabı)

"მუჰაჯირიემიგრაციად საქართველმაჰმადიანთაგადასახლებოსმაღლეში"(1912 წ.)

(Muhaciri Emigratsia da Kartvel Mahmadiana Gadasahleba Osmaletşi) (Tbilisi, 1912)

Muhacirliğin Sonuçları ve Halk Belleğindeki İzleri

Muhacirlik, Gürcü ulusunun tarihinde en ağır trajedilerden biridir. Bu göç sırasında Kola, Artaani, Şavşeti, Klarçeti, Livana, Murğuli, Maçaheli, Tao, Acara ve Kobuleti neredeyse tamamen boşaldı. Boşalan köylerde tarım tamamen ortadan kalktı, birçok köy tarih sahnesinden silindi. Arşiv belgelerinin incelenmesi ile 1879 yılındaki göçlerden sonra 2000 nüfuslu Kobuleti’de 500 kişinin kaldığı, çevre köylerin ise tamamen harap ve viran olduğu anlaşılmaktadır. Kobuleti’nin Kvirike, Keda’nın Arsenuali ve Murğuli’nin Eraguna köylerinde olduğu gibi bazı köylerde tek bir canlı bile kalmamıştı.

Muhacirlik döneminde göç edenlerin sayısı hakkında kesin bilgi günümüze ulaşmamıştır. Z. Çiçinadze 1891-1983 yılları arasında, zarar görmüş bu bölgelerde yaptığı gezilerde topraklarını terk edenlerin sayısı hakkında veri toplamıştır. Bu verilere göre istisnasız her köyden en az 5-10 hane, büyükçe köylerden ise en az 40-50-100 hane göç etmiştir. Örneğin, Alambori’den 100, Hutsubani ve Tzkavrovi’den 50’şer, Aşağı Çakvi’den 40 hane göç etmiştir. Kobuleti’den toplam olarak 7000 den çok hane göç etmiştir. Zeda Acara ve Kveda Acara (Yukarı Acara ve Aşağı Acara) bu yıllarda 4000 den fazla hane yitirmiştir. Z. Çiçinadze’nin Batum müftüsü Hasan Efendi Gverdadze’ye dayanarak aktardığı bilgilere göre Osmanlı İmparatorluğu’na toplam 1 milyon insan göç etmiştir (Putkaradze, 2003).

Osmanlı İmparatorluğu göç eden halk ile birlikte yüksek kültür seviyesinde olan, çalışkan, gayretli, samimi ve savaşçı nüfus elde etmiştir. Aynı zamanda bu nüfusla İç Anadolu nüfusunun da artmasını sağlamıştır. Konu ile ilgili birçok bilgi Türk tarihçiler tarafından da dile getirilmiştir. Dr. Muammer Demirel’in “Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan Sonra)” adlı makalesine göre; Padişah II. Abdülhamid, “93 Göçmeni” olarak adlandırılan Artvin ve Batum göçmenlerine karşı, Müslümanları koruyup sahip olması gerektiği inancıyla hareket etmiştir. Ayrıca göçmenlerden sağlanacak iş gücü ile Anadolu’da boş arazilerin ekonomiye kazandırılması amaçlanmış ve göçmen kitleleri, Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden önemsenmiştir. Müslüman olan göçmenleri Türk’ten ayrı düşünmeyen Sultan II. Abdülhamid, Anadolu nüfus yapısını Türkleştirmeyi hedeflediğini açıkça ifade etmiştir. Sultan II. Abdülhamid, hem ekonomik

yönden ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacaklarına olan inancından dolayı hem de milli duygularından dolayı, yakınlık duyduğu göçmenlerin nakil, geçici barınma ve iskânları gibi meseleleriyle yakından ilgilenmiştir (Demirel 2009:4-5).

1912-1917 yıllarında Artvin Vilayeti'nin yerel sakinlerinin yarısından fazlası yabancı yerlere göç etmişlerdir. 1911 yılında bölge nüfusunda 63.379 kişi yaşarken, 1917 tarihi sonunda ise bölge nüfusu 30.179 e kadar azalmış görülmektedir (Karalidze, 2009: 19).

Muhacirlerin 1914 tarihli durumu hakkında araştırmalar yapan Ülkü Önal "Artvin Muhacirlik Hatıraları" adındaki kitabında Artvin Vilayeti'nden göç edenler hakkında bilgiler vermektedir. *Ülkü Önal* muhacirliği iki ayrı göç dalgası olarak nitelendirir:

1. 1877-1878 ve sonraki yılları
2. 1914 ve sonraki yılları (1. Dünya Savaşı dönemi)

Ülkü Önal kitabında göçün türlü acılarla dolu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o zamanlarda Ardanuç'ta 30'un üzerinde köyün yandığını, bu köylerin ahalisinin topyekûn Anadolu içlerine göç ettiğini ve bu muhacirlerin sayısının 10.000'e yakın olduğunu belirtmiştir. Yollarda ölenlerin sayısı bilinmemekle birlikte Şavşat İlçesi haricinde Artvin İli'nin büyük kesimi muhacir olmuştur. *Ülkü Önal* kitabında der ki; "Bölgeyi işgal eden Ruslar 1914'ten öncesine ait bir kilim parçası bile bırakmamışlardır. Evlerimizi yakarak geçmişimizi yok etmişlerdir" (Önal, 2010: 13-14)

Bu hatıralar birçok neslin öyküsünü içermekte ve günümüze kadar getirmektedir. Kitabın öneminin ortaya konması için birkaç bölüme aşağıda yer verilmektedir:

Bulanık Köyü; (Zeki TOP-65 Yaşında D.T.2008): "Ruslar köyü bastığı zaman halk köyü topluca terk etmiş ve evler yanmış. Tokat'a uğrayıp Adana'ya kadar gitmişler. Orada yer vermişler ama kalmamışlar. Köyden Merzifon'a gidenler de olmuş. Yollarda çok insanımız ölmüş. Çocuklarını taşıyamayıp suya atmışlar" (Önal, 2010: 59).

Akarsu Köyü; (Süleyman Yüksel-75 yaşında D.T.2005): "Babam savaşta Ruslara esir düşmüş. Komutanın biri altın almış ve alayı öylece teslim etmiş. Kars'ta Ruslar bir alayı teslim almış; Batum'a götür-

müşler. O komutanı orada öldürmüşler. Babam Batum'da, Sibirya'da dokuz sene esir kalmış. Serbest bırakılınca Batum'a gelmiş ve çalışmış. Biraz para kazanmış. Türkiye'ye geçince Karadeniz sahillerinde hırsızlar tarafından soyulmuş. Muhacirlik zamanında çok insan ölmüştür. Özellikle muhacirlerin çoğu tifo hastalığından ölmüşlerdir (Önal, 2010: 29-30).

Ülkü Önal'ın kitabının bazı bölümlerinin makalede yer almasının amacı halen Artvin ilinde Rus yönetimi hatıralarının var olduğunu göstermektir. Nadirdir ama Rus izleri yer adlarında ya da isimlerinde de bazen görülmektedir. Örneğin; Murgul'da halen "Zavod" (fabrika) adı verilmiş yer halk hatırında kalmıştır. O döneme ait olayları ve anıları anlatan şahıslar bazen "Naçalnik" (başkan) "Stol" (masa) ve benzeri kelimeleri de kullanırlar.

En çok halk şiirlerinde ve öykülerinde bu tür kelimelerin konduğu görülmektedir. Bazen Rusya'dan siyaset dışında olan sevgi öykülerinde de kötü olarak bahsedilmektedir. Örneğin; Şavşat'ta kayda alınan bir şiirde, kişi sevgilisine Rusya'ya geçmenin iyi bir şey olmadığını, aynı zamanda düşmanın sözüne uyduğu takdirde onu terk edeceğini belirterek Rusya karşısındaki kinini ifade etmiştir.

Chatekhili'ye geçme

Rusya'ya geçersin

Düşmanın sözüne uyma

Beni de kaybedersin

Bu yönden çok önemli bir şiirdir. Bu şiirin Şerafettin Turan tarafından yazılmış sürümüne *Prof. Dr. R. Khalvashi* tarafından makale yazılmıştır (Khalvashi, 2014: 62). Murgul'un İskebi köyünde de kayda alınan şiirin bazı kısımlarında "yolda tahsildara rastladım" sözleri geçer.

Bazı tarih olayı daha zor ve vahimdir. İphrevi köyündekiler Ruslar geldikleri zaman köylülerin tamamının ormana saklandığını dile getirmişlerdir.

Ülkü Önal'ın kitabı yerel sakinlerin yurtlarından kovulma, yollarda yaşanan zorluklar, yeni yaşama mekânlarında çektikleri zorluklar, halkın yeni yerlerinde yerleşmesi ile ilgili problemleri ve bunun

gibileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Muhacirlerin hatıraları bölgenin tarihi geçmişinin ve halk kültürünün değerlendirilmesi için önemli bir kaynaktır.

Göçler Rusya üzerinde de etkili olmuştur. Yerel nüfusun göç etmesi; Rus hükümetine karşı çıkacak olan insanların azalmasına ve bu problemin gündemden düşmesine sebep olmuştur. Rus yönetimi için kendilerine karşı çıkacak olan yerel nüfusun göçü ve kendilerine daha yakın olan nüfusun yerleştirilmesi daha önemlidir. Zaten Rusların bölgede devamlı Gürcülerin haricinde diğer milletleri yerleştirme çabaları aşikârdır. Nitekim Rusya iktidarı bölgeye çeşitli etnik kökenli, etnik asıllı insanları getirerek ülkenin etnografik karışımını arttırmak ve köklü nüfusu bayındır hale getirmek yoluyla Gürcülerin olası siyasi eylemlerini gidermeye çalışıyordu (Chavchavadze, 1879:2).

Rus Hükümetinin Kötü Siyasetinin ve Muhacirliğin Gürcü Kaynaklardaki Yankısı

Rus Hükümeti'nin kötü siyasetine o zamanki Gürcistan elit kesimi karşı çıkmaya çalışmıştır. Fakat Gürcüler de Rus sömürgesi altında olduğu için Gürcü elit kesiminde elinden fazla bir şey gelmemiştir. Buna rağmen Gürcü elit kesimin öncüleri bölgedeki Gürcü Müslümanların göçüne karşı çıkmışlardır. Ünlü Gürcü devlet adamı ve yazarı İlia *Chavchavadze* muhacirliği “Aklın saptığı bir olay” olarak nitelemiştir. Bundan dolayı da Batum Vilayeti'nde özellikle Müslümanlara yönelik ciddi faydalı çalışmaların yapılması için sürekli olarak herkesi davet etmiştir. O zamanki Gürcü yazılı basınında konu ile ilgili birçok makale yazıldığı görülmektedir (Chavchavadze, 1879:2).

Gürcü yazarlar ve tarihçiler savaş sonrası bölge sakinlerinin sosyal durumlarına ve yeni hükümetin de bölge sakinlerine iyi bakmadığı üzerine yazılar yazmışlardır. Yazar *Giorgi Tsereteli* yazılarında belirtmektedir ki: “Kintriş arkasında bulunan Kobuleti ve çevresi tamamen harabe durumuna gelmiştir. Bir zamanlar zenginlik içindeki köyler şimdi harabe olmuş, birkaç yerde çıplak bacaları görünmekteydi. Khutsubani köyünde yaşamak çok zorlaşmıştı ve bir parça ekmeğe 6²Şaur veriyorlardı. Ölmek istemeyen herkes bundan kaçmaktaydılar” (Tsereteli, 1879:32).

---

2 Şaur:Halk dilinde 5 kapik değerindeki para birimi.

Acara bölgesinde yaşayan insanların ağır ekonomik durumu hakkında İlia *Chavchavadze* de şöyle yazmıştır: “Geçmiş savaşlar herkese acı ve zorluklar getirmiştir. Acara ve Kobuleti sakinleri bu savaştan daha çok nasibini almış ve ciddi zarar görmüşlerdir. Biz kardeşlerimizin acılarını sadece teselli etme durumunda kalmamalıyız. Sadece acıları sözlerle paylaşarak bu duruma bakmamız doğru değildir. Kimsesiz ve çıplak kalan çocukları soğuktan kurtarmalı, açlıktan annelerin kucagında ölen çocuklara; bunu gören hal ve takat kalmayan, adeta yaban ve vahşi hayvana benzeyen babaların ve ailelerin geçinme çabalarına yardımcı olmalıyız” (*Chavchavadze*, 1987:168).

Çarlık Rusya, bölge insanların Osmanlı’ya göç etmesi için elinden gelen tüm çabaları göstererek; kötü olan ekonomik durumu daha da ağırlaştırıyordu. İşte bu kadar zor durumda olan halka, Rus hükümeti tarafından İmparatorluk için vergi ödeme zorunluluğu getirilmişti. Devlete ödenecek olan vergiler konusunda Rus hükümeti savaş biter bitmez halkı zorlamaya başlamıştı. *Droeba* gazetesinde yer alan bir makalede *Niko Nikoladze* bu konuda şunu demektedir: “Bölge halkı için savaşın telaşı, acıları ve yaraları dinmemiştir ki; hükümet onlardan o yıl İmparatorluk için 6 ile 10³ manat değerinde vergi almıştır. Bu vergileri almasında kullanılan metotlar çok kötü, aşağılayıcı bir metottur. Aslında böyle bir durumda olan halka birkaç yıl müsaade etmeleri gerekmektedir. En azından Berlin Antlaşması’nda belirtilmiş 3 yıllık göç süresi dâhilinde Rus hükümeti vergiler üzerinde böyle davranmamalı idi” (*Nikoladze*, 1879:14).

Bu haksızlık 31 Aralık 1881 tarihinde *Droeba* tarafından yayınlanan; Şavşat’tan *Osman Ağa* tarafından gönderilen mektuptan da anlaşılmaktadır. Mektubunda; “ahali 5 manat zor ödedi. Buna rağmen Nachalnik (muhtar) *Korganov*; bölge ahalisine bu verginin 10 manata çıktığını ve bunun ödenmesi gerektiğini, ödemeyenleri ise tehdit ederek eğer ödemezlerse 20 manata çıkacağını söylüyordu. Bu durum yerel halkı çok etkiledi ve geçen yaz 100’den fazla aile Osmanlı topraklarına göç ettiler. Bu kış sonrası da birçok aile göç etmeyi düşünmektedir”. Ağırlaşmış vergilere ek olarak Rus İmparatorluğu’nun bölge temsilcilerinin, halka karşı gösterdiği şiddet ve haksız davranış-

---

3 Manat: Rus para birimi.

ları durumu daha vahimleştiriyordu. Osman Ağa bölgeyi yöneten *Korganov* hakkında şöyle diyordu: “Korganov’un terbiyesizliği ve küfür dolu sözleri hem kendisinden nefret ettirdi; hem de bizi hayatımızdan bezdirdi” (Osman Ağa, 1881:4).

Bu kötü ve dayanılmaz durum hakkında İlia *Chavchavadze* de şunu demektedir: “Rus hükümet yetkilileri keçiboynuzu gibi, keçiboynuzundan da daha acımasız, daha açgözlü ve doymaz olarak halka saldırdılar. Bu bölge hakkında konuşulan haberleri duyunca şaşırılmamak elimizde değildir. Bölgede en kötü insanlar devletin hizmetine girdi ve halka zulüm yapmaktadır. Maalesef bu apaçık görülmektedir. Acara Bölgesi’nden halk göç ederse bu doğrudan devlet makamlarında çalışan insanların suçudur” (Chavchavadze, 1987:163). Aynı problem üzerinde *Sergeyi Meskhi* de şunu yazmaktadır: “Hemen hemen her hafta o bölgede görev yapan hükümet yetkilileri hakkında yerel insanlar tarafından şikâyet gelmektedir. Anlaşılmaktadır ki; Bu kişilere Batum Vilayeti’nde hükümet yetkilisi görevi verilmeden önce bu kişiler değişik suçlar işlemiştir. Şimdi de verilen görevlerde tekrar halka yönelik haksızlıklar yapmaktadırlar” (Meskhi, 1879:14).

Aslında yerel yönetimlerde olan hükümet yetkililerinin bu tür haksız davranışlara yüksek hükümet makamlarınca da izin verildiği söylenebilir. Böylesi bir faaliyetin temelinde ileriye dönük politikalar vardı. Bu da Kafkas Orduları Komutan Yardımcısı *Svytapolosk Mirski*’nin Batum Askeri Valiliği’ne gönderdiği mektupta; “Rusya Batum’u alarak Kafkasya sınırlarının en tehlikeli köşesinde doğal bir kale elde etmiştir. Fakat halkı savaşı ve itaatsizdir; dini bakımdan Osmanlı İmparatorluğu ile bağları vardır. Bu nedenle kale içinde tehlikeli bir unsurdur ve onların burada kalması mümkün değildir. Yerli halkı uzaklaştırmalıyız.” şeklinde belirtmiştir. Batum Askeri Valisi General *Komarov*, General *Stefanov* gibi birçok kişi de muhacirliği körüklüyordu (Putkaradze, 2003). Böylece Rusların bölgede yaşayan Müslüman Gürcü nüfusunu göç ettirme ve yurtlarından kovma girişimleri gibi niyetleri gerçekleşmiş olmaktadır. Dolayısıyla; *Droeba* gazetesinde yazıldığı gibi: “Bizim yurdumuz mahvolmakta, halk büyük ve küçük, zengin ve fakir herkes kendi topraklarından, kendi evlerinden kaçmaktadır. Birçoğu gitti bile; birçoğu da kış bitince gitmeyi planlamaktadır. Gözyaşları ile vatanlarını bırakmaktadırlar. Herkesin kalbi ağlayarak memleketinden ayrılıyor. Vatanında ağlayarak yaşamaların-

dansa, yabancı topraklarında ölmeyi tercih etmek zorunda kalıyorlar” (Osman Ağa, 1881:4).

Bu tür davranışlar muhacirlik sürecini daha hızlandırdı. *Zakaria Chichinadze* eserinde “Yerel halkın söylediklerine göre, 1878 yılından 1882 yılına kadar Şavşat’tan muhacir olarak toplam 10.000 kişi yurtlarından gitmiştir. Bunlardan yarısı İmerkhevi’den gitmişlerdir. İmerkhevi’den ve 34 köyden toplam 585 aile göç etmiş. Göç yukarıda belirtilen tarihler geçtikten sonra durmamıştır” şeklinde belirtmektedir. Yine *Zakaria Chichinadze*’nin bilgilerine göre, 1895 yılından 1902 yılına kadar bölgeden 1000 aile göç etmiştir. Bu rakam resmi rakam olmadığından bahseden Chichinadze’nin bilgileri genelde yerel halkından alınan bilgilere dayandığı için kesin olmayabilir (Chichinadze, 1812:138).

Bölgede yaşayan çiftçilerden mülkiyetinde olan arazilerine el koyma durumları da vardı. Özellikle maden sanayileri olan köylerde bu tür durumlar çok görülmektedir. Örneğin; 19 Mayıs 1907 yılında Artvin Sancağı’nın Dzansul Köyü’nün çiftçileri (toplam 43 kişinin imzasıyla) Kafkas valisine şikâyet dilekçesini yazdılar. Dilekçede maden şirketleri tarafından arazilerine el konulduğunu, bu maden ocaklarının kapatılmasını ve arazilerinin sahiplerine geri verilmesini istemekteydiler. Bu tür zor durumlar yöre insanlarını anavatan topraklarından göç etmek zorunda bırakmıştır. Aslında durumu ve sebeplerini hükümet yetkilileri bile itiraf etmekteydiler. 26 Aralık 1906 tarihli Artvin Sancağı’nın yöneticisi Batum Vilayeti’nin Gubernatörü’ne verilen raporda, yerel halkın Osmanlı’ya göçünün büyük sebeplerinden birinin de arazilerin mülkiyet durumu ve ağır sosyal yaşam problemleri olarak belirtildiği görülmüştür. Bundan dolayı sırf arazi sorunu için bölgeden 1906 yılının ilk yarısında Osmanlı’ya toplam 420 kişinin göç ettiğini ve 1200 kişinin da hazırlanıp gideceğini belirtilmiştir.

Anavatanlarından yerel halkın göç süreci daha sonraki yıllarında da devam etmiştir. 11 Şubat 1916 tarihinde Rusya Hükümeti’nin Meclisi’nde yer alan Sosyal-Demokrat Partisi’nden Gürcü Milletvekili, Gürcü Müslümanların lehine ciddi bir beyanda bulundu. 15 Ocak 1915 tarihinde Rus bölgesindeki bir askeri astsubay tarafından kendisine söylenen sözünü de belirtti. Beyanında; bu astsubaya Rus Valilerinden *General Yaver İllarion İvanoviç Vorontsov-Daşkov* (1905-1915)

tarafından bölgenin yerel sakinlerden temizlenmesi ile ilgili görev verildiğini ve Batı Gürcistan'ın yerel nüfustan temizlenmesinin istenildiğini dile getirmiştir (Sioridze, 2002:134).

Yerel nüfus memnuniyetsizliğini değişik şekillerde de ifade ediyordu. Aslında Rus hükümetinin sömürge sürecinin hızlandırılmasına çaba göstermeye çalıştıkları tarihi kaynaklardan da belli olmaktadır. Batum Sancağı'nın askeri Gubernatörü tarafından Kafkas Cephesi Rus valisine 1910 tarihinde gönderilen mektupta: “Rus devletinin bölgede hâkimiyetin pekiştirilmesi için yerel insanların göçüne ihtiyacı var. Özellikle tabii kaynakların zengin olduğu ve coğrafik durumu iyi olan yerlerden göç daha önemlidir. Böyle yerler Kintrişi, Gonyo, Artvin'den Murgul vadisidir” şeklinde ifade edilmiştir. Rusların bu siyaseti yerel insanlar tarafından ciddi tepki görmüştür. 1895 tarihinde Yukarı Acara ve Şavşat sakinleri Rus Hükümet Yetkilisi *Dundukov Korsakov'a* yazılı şikâyet dilekçesi verdiler. Dilekçede yerel nüfusun haklarının zedelendiğini; yerel nüfusa atalardan kalma arazilerin, ormanların, çayırların, meraların eskisi gibi serbest kullanılma haklarının verilmesini istediler. Duruma Rus Savunma Bakanı da yer vererek, Kafkas Cephesi Valisi'ne tavsiyede bulunarak yerel sakinlerine eski adet gibi arazilerin mülkiyetlerinin de verilmesini söyledi. Yalnız Tarım ve Devlet Mülkiyet Bakanlığı'nın görüşü bu konuda sabitti ve değişmiyordu. Bu durumda sabırları tükenen bölge insanları kendilerine göre protesto yaparak duruma karşı savaştılar ve 2 yıl içerisinde ormanların büyük kısmını kuruttular. *T. Sakhokia* bu konu ile ilgili şöyle yazmaktadır: “Kurumuş ormana bakıldığı zaman insanın içi sızlar. Durum öyledir ki, bu garip insanları ne suçlarsın, ne de haklı olduğunu söyleyebilirsiniz” (Sakhokia, 1985:220).

Sonuç

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rus İmparatorluğu Kars ve Batum'u da sınırlarına dâhil etmiştir. Kars ve Batum vilayet yapılmış ve bu vilayetlerde askeri rütbeye sahip kişiler yönetim görevlerine getirilmişlerdir. Rus İmparatorluğu'nun bunu yapmaktaki amacı; Kars ve Batum'un büyük askeri-stratejik öneme sahip olması, Batum'un önemli bir liman merkezi olması ve yeni himaye altına alınan bu bölgelerde yeni yerleşim yerleri oluşturulmasıdır.

Rus İmparatorluğu'nun bu bölgelerde oluşturduğu yönetim birimlerinin barbarca uygulamaları ve dini baskıları yerel halkı göç etmeye zorlamıştır. 27 Ocak 1879'da imzalanan anlaşma ile göç etmek isteyenlere resmi bir süre tanınmıştır. Bu süre 3 Şubat 1879-3 Şubat 1882 yılları arasını kapsamaktaydı. Böylece muhacirlik olayı başlamıştır. Rus yönetiminin yayımlacı politikaları nedeniyle Acara nüfusunun büyük bir bölümü zorunlu olarak göç etmiştir. Müslüman Gürcülerin büyük çoğunluğu savaştan sonra Rus zulmüne uğrama korkusuyla topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Kars ve Batum'dan en az yarım milyon insan Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir. Göç edenlerin sayısı kesin olarak bilinmediği gibi göç sırasında ölenlerin sayısı da bilinmemektedir.

Uzun yıllar süren muhacirlik; beraberinde çok büyük acıları ve kayıpları da getirmiştir. Rusya İmparatorluğu tarafından göçmenlerin geri dönmelerine izin veren bir genelge yayınlanmış olmasına rağmen çoğu muhacir maddi imkânsızlıklar ve korkular nedeniyle göç ettikleri yerlerde kalma yolunu seçmişlerdir. Geri dönüş yıllarca sürdüğü için geri dönen Gürcüler hakkında kesin kayıtlar bulunmamaktadır. Muhacirlik dönemi boyunca yaşanan trajedilerle ilgili Gürcü tarihçiler ile Türk tarihçilerden edinilen bilgilere ve yerel halkın Ruslarla ilgili belirttiklerine dayanılarak Ruslar; halkın anılarında hep kötü ve vahşi insanlar olarak kalmışlardır.

Kaynakça

- Chavchavadze, I. (1879). Değerlendirme. *İveria Dergisi*, 2, 4-5.
- Chavchavadze I. (1987). *Seçilmiş eserler*. 5 cilt. Tiflis: Sovyet Gürcistan Sovyetler Yayınları.
- Chichinadze Z. (1912). *Gürcü Müslümanların Osmanlı'ya göçü ve muhacirlik, emigrasyon*. Tiflis.
- Karalidze J. (2011). *Rus İmparatorluğun himayesinde Şavşat, Mongrafi Şavşat*. Tiflis: Horus XXI. Baskı Merkezi.
- Khalvashi R. (2014). Murgul Vadisinde kayda değer folklor kayıtları. *Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Gürcü Filolojisi Merkez Dergisi*, VIII, 69-83.
- Meski S. Bir ümle. *Droeba Gazetesi Tiflis*, 1879: 14.
- Muammer, D. (2009). Artvin ve Batum göçmenleri (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40, 320.
- Nikoladze N. *Droeba Gazetesi*, 1879: 14.
- Osman Ağa. *Droeba Gazetesi*, 1881: 4.
- Önal, Ü. (2010). Artvin muhacirlik hatıraları. Ed. Ülkü Önel, *Artvin muhacirlik hatıraları* (13-59). Ankara: Erek Matbaası.
- Putkaradze, Ş. (2003). Muhacir Gürcüler ya da Çvенеburiler. *Chveneburi.net*. <http://www.chveneburi.net> (2015 tarihinde erişilmiştir).
- Sakhokia T. (1985). *Mogzaurobani*. Batum: Sovyet Acara Sovyetler Yayınları.
- Sioridze M. (2002). *1914-1919 yıllarında Güneybatı Gürcistan*. Batum: Sovyet Sosyalist Yayınları.
- Tsereteli G. *Droeba Gazetesi*, 1879: 32.
- Varmanidze, J. (2012). *Güneybatı Gürcistan'da muhacirlik, 19.yüzyılın 30-80'li yılları*. Batum: Batum Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi Matbaası.
- Френкель 1879: Френкель А., Очерки Чурук-су и Батума, Тифлиси (Prenekeli, A., Oçerki Çuruksu i Batumi, Tbilisi, 1879.